

Acte en record de Carme Massana. Societat Catalana d'Economia / Societat Catalana de Geografia¹

**Horacio Capel, Amador Ferrer, Antoni Montserrat,
Oriol Nel·lo, Josep Oliveras i Francesc Roca**

De la relació entre l'Economia i la Geografia a Catalunya en el darrer segle

Josep Oliveras Samitier
President de la Societat Catalana de Geografia

Bona tarda als presents en aquest acte que té un especial interès per tres motius. En primer lloc per fer un merescut homenatge a la Carme Massana i Calvete que va contribuir decisivament al coneixement de l'economia dels temps de la II República i la guerra civil, així com de la propietat urbana i l'habitatge a Barcelona i la seva àrea, aspecte aquest darrer que va constituir la seva tesi doctoral i va ser parcialment editat per Curial, l'any 1985.

En segon lloc per ser un acte de col·laboració entre dues filials de l'Institut d'Estudis Catalans que sabem que existim, però que gairebé ens desconeixem, com a conseqüència de la divisió parcel·lària de les ciències socials, que fa que cada societat treballi el seu camp i s'oblidi del veí, malgrat conrear temes comuns, amb la qual cosa no es produeix l'enriquiment de coneixements que els contactes i debats faciliten.

Avui cal congratular-se que gràcies al record de la Carme fem una trobada conjunta. I, també esmentar que la Carme Massana tenia interès en l'anàlisi

1. Acte organitzat per la Societat Catalana d'Economia (SCE) i la Societat Catalana de Geografia (SCG) en record de Carme Massana, el 12 de març de 2018, a l'Institut d'Estudis Catalans. L'ordre d'autors que indiquem en aquest encapçalament és alfabètic, però els textos s'ordenen seguint el mateix ordre d'intervencions en l'acte d'homenatge, del qual disposeu de ressenya de Pau Alegre a: <https://scg.iec.cat/Scg9/Scg92/S92581.htm>

econòmic de les estructures espacials o geogràfiques, com ho va mostrar en un article publicat a la *Revista Catalana de Geografia*, l'any 1993, després del tractat de Maastricht, sobre la Unió Europea, amb el títol interrogatiu de “Quins Estats Units Europeus?”

En tercer lloc, per una qüestió purament personal, com és la de veure algunes cares amb qui fa molts anys havia tingut relació i que feia també molts anys que no havia vist, com l'Antoni Montserrat, dels temps del Servei d'Estudis del Banc Urquijo a Barcelona; el Francesc Roca, de l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya; o el Miquel Rubirola del Servei d'Estudis de Banca Catalana.

En aquesta introducció a l'acte, m'interessa per damunt de tot remarcar la relació que hi ha hagut a Catalunya entre el col·lectiu dels geògrafs i el dels economistes, des del moment en què hi hagué persones que exerciren com a representants i docents d'aquestes disciplines, un cop establertes i estructurades com a ciències modernes, que ja seria en el segle passat, i gràcies a la tasca de la Diputació de Barcelona, de la Mancomunitat de Catalunya i de la Generalitat. Així quan es crearen, a l'any 1918, els Alts Estudis Comercials al si de l'Escola del Treball que havia d'esdevenir la Universitat Industrial de Catalunya i que havien de complementar l'ensenyament de les Escoles de Comerç, entre les assignatures fonamentals hi havia la Geografia Econòmica Mundial. D'aquesta matèria en fou nomenat professor Joan Palau Vera que també impartia geografia a l'Escola de Bibliotecàries, de la qual era director. L'assignatura que Palau tenia encarregada la titulà “Geografia, Etnografia i Colonització” i no sé ben bé que explicaria perquè morí a l'any següent, però es probable que utilitzés la *Geografia Humana* dels esposos Hebertson, que ell mateix havia traduït per l'editorial Seix i Barral (1914).

En aquella escola on brillaven professors d'economia com Josep Maria Tallada o Miquel Vidal i Guardiola, es probable que Palau Vera, pedagog, filòsof, geògraf i bon coneixedor de llengües estrangeres hi hagués fet un bon paper, però la mort no li permeté. El substituï una jove promesa Joan Oller que havia estudiat geografia i economia a Lovaina, i que donà a conèixer algunes obres de la geografia moderna francesa a Pau Vila, però també morí al cap de poc temps. Pau Vila exercí també de professor de Geografia Econòmica, en temps de la República a la Institució d'Estudis Comercials, creada per la Generalitat, com a continuació de l'anterior, dirigida per Pere Coromines i que atorgava el diploma de més valor entre els estudis d'economia mercantil. Es remarca el paper de Pau Vila com a professor de l'Escola Normal de la Generalitat, però es sol oblidar la seva docència entre els estudiants d'economia comercial.

Vila, era un geògraf profundament interessat per l'economia, com ho mostra la seva col·laboració en el treball interdisciplinar del *Regional Planning* (1932), dirigit pels germans Santiago i Nicolau Rubió i Tudurí, o en els seus articles d'economia viva i real que en temps de la guerra publicà a *La Publicitat*, sobre productes bàsics i de primera necessitat.

La guerra estroncà la col·laboració entre els geògrafs i els economistes demòcrates i republicans, sent substituïts per persones de diferent formació, però addictes o totalment implicades en el règim franquista. Així recordo que la càtedra de Geografia a l'Escola de Comerç de Sabadell l'exercia Abelardo de Unzueta y Yuste, que havia fet algun estudi sobre la Guinea Espanyola, i a Barcelona hi hagué Luis Pérez Pardo, que va ser director dels Alts Estudis Mercantils, on també havia professat d'economista Pedro Gual Villalbí, ministre sense cartera del general Franco, i representant dels

vells interessos proteccionistes catalans. No és estrany que l'ensenyament de la nova assignatura recaigués també en persones com l'advocat José Maria Berini, regidor que fou de l'Ajuntament de Barcelona i lletrat dels sindicats verticals.

Una reforma dels plans d'estudis per obtenir els títols de pèrit, professor i intendent mercantil, i la creació de les noves facultats de Ciències Econòmiques (a Barcelona, l'any 1954), va comportar el canvi del nom de les matèries de Geografia Econòmica, encara avui de gran tradició en molts països d'arreu del món, pel d'Estructura Econòmica (un terme marxista que s'infiltrà en el falangisme). Els catedràtics de Geografia a les Escoles de Comerç que hi havia a l'estat van poder continuar com a catedràtics d'Estructura Econòmica, amb docència en una assignatura de caire mundial i en una altra centrada en Espanya, com passava anteriorment en el Peritatge Mercantil, o bé integrar-se en les facultats de Lletres com a catedràtics de Geografia, cosa que feren pocs, entre els quals Joaquin Bosque Maurel.

La distància entre l'Estructura Econòmica d'Econòmiques i la Geografia de Lletres, es va fer enorme, i no seria trencada fins a finals dels anys seixanta, gràcies a l'arribada a la Universitat de Barcelona de Joan Vilà i Valentí com a catedràtic de Geografia (1965) i de Ramon Trias Fargas, com a catedràtic d'Economia (1969). Trias Fargas, que durant uns anys va ser catedràtic a la Universitat de València, va publicar l'any 1969, un petit llibre a l'editorial Dalmau, titulat *Catalunya i el modern concepte de regió econòmica*, en el qual com a partidari que era de la Ciència Regional, escrivia que la Geografia i l'Economia es complementaven, la primera com a ciència del que era concret, i la segona com a ciència abstracta. En el llibre hi ha moltes referències als geògrafs anglosaxons, algun d'ells professor eminent de la Universitat de Xicago on Trias va estudiar, com el reconegut Edward August Ackerman.

Joan Vilà i Ramon Trias coincidiren en alguna empresa editorial i en altres accions relacionades amb l'establiment d'un banc de dades estadístiques de Catalunya, i en l'aplicació de la nova cartografia i fotografia aèria. Resultat del coneixement mutu va ser la participació dels geògrafs vinculats aleshores amb el Dr. Vilà, com l'Horacio Capel i l'Enric Lluch i alguns altres, en la "I^a Reunió d'Estudis Regionals" celebrada a Barcelona el desembre del 1973, i posteriorment en la "II^a Reunió" que es va fer a Las Palmas de Gran Canària, el maig del 1975. Uns contactes que van tenir continuïtat entre els geògrafs i economistes que han participat en els congressos de Ciència Regional, actualment de caire anual. Cal recordar igualment que l'any 1971, l'editorial Ariel, publicava els *Métodos de Análisis Regional* de Walter Isard, de gran interès tant pels economistes com pels geògrafs regionals.

Trias Fargas continuà exposant la relació entre Geografia i Economia en altres treballs, com la seva *Introducció a l'economia de Catalunya* (1972), on repeteix algunes de les concepcions ja exposades en l'obra anterior, cita la *Geografia regional de España*, de M. de Terán i Lluís Solé Sabarís, i arriba a afirmar que: "La regió és un ens ben nascut, té pare i mare coneguts que li imprimeixen caràcter. Em refereixo a l'Economia i a la Geografia". Per altra banda Joan Vilà fa traduir les obres del geògraf Pierre George per l'editorial Ariel, totes elles amb una forta relació amb els fets econòmics, degut a l'orientació marxista de l'autor.

Un altre forta vinculació establerta entre geògrafs i economistes va tenir el seu origen en uns forts vincles familiars, em refereixo al germans Enric i Ernest Lluch. El primer deu anys més gran que el segon, havia fet estudis tècnics tèxtils per cursar després, tot treballant, estudis de Filosofia i Lletres, decantant-se per la Geografia. Gràcies a l'obtenció d'una beca per anar de lector a la Universitat de Liverpool, Enric Lluch va conèixer de primera mà la profunda renovació geogràfica que s'estava produint al Regne Unit i la introducció de noves tècniques quantitatives. Professor i impulsor del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, Enric Lluch es preocupà d'introduir les noves concepcions tant a les classes, com en la tria dels nous i joves professors i professores (les "Lluch girls"), com en la traducció de renovadors llibres de Geografia, a través de l'editorial Oikos-Tau de Vilassar de Mar, entre els quals a l'any 1970 la *Geografía y Economía* de Michael Chisholm, o deu anys després la *Geografía de las actividades terciarias* de Keith S.O. Beavon.

Però les fortes relacions entre els dos germans Lluch, produïa que al mateix temps que l'Enric s'interessés pels problemes econòmics, l'Ernest ho feia igualment per temes geogràfics, com ho van demostrar els seus treballs d'economia regional finançats pel Servei d'Estudis de Banca Catalana, com els de *L'Economia de la Regió de l'Ebre* (1967) i *L'Economia de la Regió de Tarragona* (1968), fets en col·laboració amb l'Eugeni Giral. A més l'Ernest Lluch impartí conferències i petits cursos d'economia regional destinats al professorat del departament de Geografia de la UAB, en el qual a més dels geògrafs hi havia representants d'altres ciències socials com l'economista Antoni Tulla, la sociòloga Àngels

Pascual, o la demògrafa Anna Cabré. La complicitat geogràfica-econòmica dels dos germans Lluch s'estengué a moltes altres activitats, actuacions i organitzacions, fossin congressos, jornades o col·loquis, totes elles de forta repercussió en la formació de les persones que hi assistiren.

Un altre important punt d'encontre entre professionals de la Geografia i de l'Economia, va ser sens dubte degut a la Carme Massana que recordem en aquest acte. Al l'any 1972 es donà a conèixer el llibre col·lectiu *Economia crítica: Una perspectiva catalana*, editat a la col·lecció "Llibres a l'abast" d'Edicions 62, alguns de quins autors són avui presents a la sala. Un dels capítols es titula "Estratègies urbanes i realitat urbana a la regió de Barcelona", datat al desembre del 1971, i signat per Carme Massana i Francesc Roca. Aquest article produí un destacat efecte en el professor de Geografia Humana, Horacio Capel, que aleshores estava molt interessat en els temes del desenvolupament econòmic, creixement urbanístic i especialització funcional de les ciutats. L'article de Massana-Roca era lectura recomanada del professor Capel als seus alumnes de Geografia urbana, i influí en una de les parts del seu llibre *Capitalismo y morfología urbana en España* (1975) que tingué varies edicions, i on en una nota a peu de pàgina sobre l'article citat afirma que és "Valioso trabajo; el primero, que sepamos, que ha planteado en España el tema en términos de estrategias de los agentes urbanos".

Eren aleshores uns gloriosos temps, en els que les ganes de canviar radicalment el règim polític de l'estat, convergia amb la introducció en Geografia de les idees marxistes que sobre el sistema econòmic i la producció de l'espai elaboraven destacats pensadors com Henri Lefebvre i David Harvey. I, al mateix temps que hi havia l'Economia crítica, sorgia als Estats Units la Geografia crítica, que posava fre a l'insaciable quantitativisme, que amb llargues sèries de dades i alguns algorismes, poca cosa explicaven del que realment passava a les nostres societats. Van ser uns anys, els setanta, en els quals sovintejaren els contactes entre economistes i geògrafs, com en són exemple diferents estudis i publicacions subvencionats per serveis d'estudis de caixes i bancs.

Posteriorment continuaren havent-hi relacions a través d'algunes entitats consorciades, com en el cas de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (1984) i l'Institut d'Estudis Territorials (1992) i alguns altres casos puntuals relacionats fonamentalment amb el planejament urbà i territorial o amb algun congrés. En aquest darrer cas assenyalar, que de l'11 al 15 de març del 1991 es celebrà el Primer Congrés Català de Geografia, organitzat per la Societat Catalana de Geografia, presidida per Lluís Casassas. En aquest esdeveniment hi participaren economistes com l'Antoni Montserrat, Josep M. Carreras i Puigdemoglas, Antoni Tulla, Martí Parellada, junt amb geògrafs, urbanistes i altres especialistes en ciències socials.

Malgrat aquests contactes, les relacions, segons la meua opinió, són molt menors del que seria desitjable, segurament com a conseqüència de la mentalitat tancada dels departaments universitaris i altres institucions de freqüentar i

contactar només amb els de cada gremi, oblidant-se dels avantatges que hi ha en el coneixement directe de les teories, metodologies i tècniques dels altres, cosa que contribueix enormement a l'avanç de les ciències.

S'ha intentat en aquesta introducció a l'acte en homenatge a Carme Massana, fixar alguns dels moments en què l'Economia i la Geografia es van trobar i relacionar en el segle passat per emprendre tasques docents, de recerca o d'intercanvi de coneixements amb una comuna finalitat. Que la ciència que s'ocupa de la utilització dels recursos escassos per a satisfer les necessitats humanes, del preu i el valor dels béns, dels costos i beneficis de les actuacions materials, i de la distribució de les riquesa entre les societats, tingui una trobada amb la ciència que s'ocupa dels canvis en els llocs o en els espais que s'experimenten a l'escorça de la terra, de les relacions entre els territoris i les societats, i de l'anàlisi de les distribucions de diferents fenòmens sobre regions o llocs concrets, és un fet que ens plau i que desitgem tingui continuïtat.

En el record i homenatge a la tasca de la Carme Massana, de la qual parlaran altres professionals amb més coneixements, cal pensar en la necessitat que tenim les societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans de continuar reflexionant de forma crítica i constructiva sobre el passat i el present, perquè el futur sigui millor.